

Párizs lángjai

VISSZHANG - XLIX. évfolyam 47. szám, 2005. november 25.

Száraz megjegyzések egy szenvedélyes vitához

Az európai nagyvárosokban - az angliai Birminghamben, Brixtonban és Handsworthban, Berlinben évek óta minden május 1-jén, de Franciaországban is, éppen a mostanában oly gyakran emlegetett Clichy-sous-Bois-ban - az elmúlt évtizedek során többször is lezajlottak városi lázadások, összeütközések, verekedésekbe, gyújtogatásba, rombolásba torkolló tüntetések. Ezeket az eseményeket azonban a magyar közvélemény alig vette észre, s jószerivel senki sem tartotta fontosnak kommentálásukat vagy értelmezésüket. Lényegesen más a helyzet az utóbbi hetek franciaországi eseményeivel kapcsolatban, amelyek nemcsak nagy érdeklődést keltettek, hanem élénk vitát is eredményeztek. Ez a vita főbb pontjaiban - fogalmazzunk így - hűen követi a más európai országokban zajló disputákat. Az újságokban és internetes portálokon megjelent elemzések és állásfoglalások egy nem elhanyagolható része amellet érvel, hogy a francia városokban kultúrák ütköznek össze, a "bevándorlók", a muzulmánok, az észak-afrikai arabok stb. az európai kultúrával, hagyományokkal, normákkal és társadalmi renddel vívják harcukat. Más írások ezt az érvelést rasszistának tartják és nevezik, s azt hangsúlyozzák, hogy a francia nagyvárosokban eddig elfojtott társadalmi konfliktusok robbantak ki. Miközben a két tábor szenvedélyesen ostromozza egymást, elsikkadni látszik azonban a távolságtartó, tényekkel foglalkozó, kevésbé emocionális, s ebből következően persze kissé száraz értelmezés lehetősége. Amire azonban igen nagy szükség lenne. Hiszen természetes, hogy az égő autók, házak, iskolák és óvodák látványa, a fékezhetetlennek látszó indulatok, a tüntetések irracionális gyűlölete, az a tény, hogy a CNN egyébként csak ázsiai, afrikai vagy éppen balkáni harcterekről tudósító sztárriportere, Christiane Amanpour egyszer csak Párizsból jelentkezik, mindannyiunkból mélységes megdöbbenést, hogy azt ne mondjam, sokkot váltott ki.

Különösen így van (így lehet) ez Magyarországon, ahol a legutóbbi napokig az emberek többsége feltehetően még csak nem is hallotta a banlieue kifejezést, s ennek megfelelően sejtelve sem volt a francia elővárosokban lappangó, drámai konfliktusokról. Arról nem is szólva, hogy azok a társadalmi, politikai problémák, ideológiai ellentétek, vallási és kulturális viszályok, amelyek az európai metropoliszok életét az utóbbi évtizedekben mélyen jellemzik, a magyar városlakók - György Péter kifejezését kölcsönvéve - a monokulturális magyar társadalom számára majdnem teljesen ismeretlenek (György Péter: A láthatatlan emberek, ÉS, 2005/46.). Így nemigen lehet csodálkozni azon, hogy ebben az áttekinthetetlen, alig ismert helyzetben tájékoztatlanságukból következően még a legkiválóbb magyar újságírók is értelmetlenségeket írnak. Nem azért, mert rasszisták (nagyon nem szeretném azt gondolni, hogy azok), és nem azért, mert "jobbaldaliak", hanem mindenekelőtt azért, mert megelégszenek néhány felszínes, de jól hangzó érvel, innen-onnan összeszedett idézettel, a neokonzervatív társadalomfelfogás néhány tételével, s ezt keverik össze egy ízetlen koktéllá. Talán azt gondolják, remélik, hogy a világ érthetőbbé válik, ha érzelmeiket, felháborodásukat, megdöbbenésüket és félelmüket kivetítik egy kultúrára, vallásra, emberek egy csoportjára, ha világos és egyértelmű ellenségeképeket fabrikálnak.

Csak hát pontosan ez a bajok (egyik) forrása. Az, hogy ezek az emocionális magyarázatok végletesen leegyszerűsítik azt a politikai és társadalmi problémát, azt a konfliktust, amellyel a franciaországi összezcapások szembesítenek bennünket. Ezek az egyszerű magyarázatok ugyanis minden baj okát a nem európai bevándorlóknak, a muzulmánoknak, az iszlámban, a kulturális és vallási sokféleségben, a multikulturalizmus ideológiájában stb. keresik. S fel sem vetődik, hogy nem feltétlenül a "nem európaiak" jelentik a problémát, hanem például az a társadalmi, politikai és kulturális kontextus, amelyen belül az európai és "nem európaiak" közötti kulturális különbségtétel meghatározott politikai és társadalmi

funkciókkal bír(hat). Azt mondani, azt a megoldást javasolni, hogy, aki nem tud integrálódni, az menjen vissza oda, ahonnan jött, nemcsak naiv romantika, nemcsak olcsó populizmus, hanem mindenekelőtt annak bizonyága, hogy ezeknek a javaslatoknak a szerzői nem ismerik fel azokat az alapvető változásokat, amelyekben az európai társadalmak az utóbbi évtizedekben átestek; vagy ha igen, akkor ezek csak félelmet váltanak ki bennük. Ez a félelem, idegenkedés és értetlenség azonban nem fog elmúlni mindaddig, amíg nem lesznek hajlandók és képesek arra, hogy változtassanak a társadalomról való gondolkodásuk eddigi módjain és kategóriáin. A franciaországi tüntetéssorozat, erőszak és lázadás legfőbb és legáltalánosabb tanulsága ugyanis éppen az, hogy az Európáról, a bevándorlókról, a társadalmi és kulturális különbségekről való eddigi - hagyományos, azaz nemzetállami - keretekben való gondolkodás sehova sem vezet.

Ez a gondolkodás ugyanis csak azt tudja hajtogatni, hogy a bevándorlóknak integrálódniuk kell. Ennek a követelésnek azonban a franciaországi - és gyorsan hozzáteszem, a többi - városi lázadások esetében nincs értelme, illetve nem az az értelme, amit azok tulajdonítanak neki, akik integrációt követelnek. Hogy ez mennyire így van, azt nagyon egyszerűen és közérthetően igazolja a The Christian Science Monitor november 14-i számában megjelent riport (Next French revolution: a less colorblind society). Ebben a riportban megszólal Abdelouaye Juye, egy nyugdíjas munkás, "aki 31 éve hagyta el Szenegált" (s ezt a mondatrészt nem véletlenül idéztem, hiszen az újságíró nem egy Franciaországban élő szenegáliról beszél!), s a következőket mondja: "A lelkemben és a viselkedésemben francia vagyok, de a bőröm színe fekete. Hogyan követelhetik egyáltalán, hogy integrálódjak a saját országomba?" Ez a kérdés - ha szabad így fogalmaznom - fején találja a szöveget. Hiszen az évtizedek óta Nyugat-Európában élő bevándorlók már rég integrálódtak. A kérdés csupán az, hogy mit értünk integráció alatt. S ez nem csupán egy retorikai kérdés, hanem a probléma lényegére irányul. Túl gyakran elfeledkezünk ugyanis arról, hogy a bevándorlók, a migránsok, a nem európaiak, a muzulmánok stb. nem alkotnak valamiféle egységes tömeget - sem kulturálisan, sem vallásilag, sem társadalmilag. A bevándorlók homogén masszaként való felfogása nem más, mint az európaiak szimbolikus erőfölényének kihangsúlyozása. A valóságban azonban a ma Európában élő, de nem európai származású népesség rendkívül erőteljesen differenciált, s ennek megfelelően nagyon sokféle és nagyon eltérő stratégiákat követ. A néhány hete vagy hónapja Berlinben élő kurd menekültet, a harmadik generációs szíriai származású Londonban élő orvost, az amszterdami egyetemen kulturális antropológiát tanuló török származású doktoranduszt, a hamburgi St. Pauli negyed zavarosában halászó marokkóit, a valamelyik anatóliai faluból éppen az egyik európai metropoliszba érkező fiatal leányt - hogy csak néhány példát említsek - világok, gyakran áthidalhatatlan távolságok választják el egymástól. Ugyanakkor, mint minden társadalom és társadalmi csoport esetében, a bevándorlók és azok utódai között is találunk sikeres és sikertelen élettörténeteket. Mint ahogy az is igaz, hogy a bevándorlók között is vannak vallási fanatikusok, közveszélyes bűnözők, kisiklott életű férfiak és asszonyok. És vannak olyan családok is, ahol a nőknek csak megaláztatás, elnyomás és erőszak jut. Azonban, ha vakok lennénk is, észre kellene vennünk, hogy mindezt megtaláljuk az európai társadalmakban is. De ahogy a gyerekeit és feleségét rendszeresen verő, a kiskorú lányokat és fiúkat megerőszakoló, meggyalázó férfiakat, a modern társadalmat mélyen átszövő családon belüli erőszakot nem azonosítjuk az európai kereszténységgel, vagy a pedofil papokat a katolikus egyházzal, ugyanúgy nem azonosíthatjuk a szélsőséges társadalmi viselkedés egyes formáit sem a bevándorlókkal vagy az iszlámmal.

Ez azonban nemcsak morális okokkal indokolható. A száraz statisztikai adatok sem támasztják alá, hogy a bevándorlók vagy a muzulmánok erőszakosabbak lennének, mint bárki más. Különösen igaz ez a franciaországi tüntetések esetében, ahol maga a francia rendőrség hangsúlyozta, hogy a lázongóknak mindössze 6-8 százaléka volt idegen, azaz nem francia állampolgár. Az összes többi résztvevő viszont francia állampolgár volt - egykori bevándorlók második, harmadik és negyedik generációs leszármazottai. Akik nem azért mentek az utcára, gyűjtöttak fel mindent, ami a kezük ügyébe került és csaptak össze a rendőrökkel, mert a nagy- vagy dédszüleik Algériából, Marokkóból, Tunéziából vagy éppen valamelyik egykori afrikai francia gyarmatról származnak, vagy mert éppen muzulmánok voltak. Hanem azért, mert

ezek a fiatal emberek a végeletekig frusztráltak, csalódottak és kiábrándultak - nem a szó individuálpaszichológiai, hanem sokkal inkább politikai és társadalmi értelmében. Ők ugyanis nemcsak, hogy integrálódtak a francia társadalomba, hanem éppen azokat a jogokat követelik, amelyek minden francia állampolgárt megilletnek, s akik azt vetik a francia társadalom szemére, hogy bár kulturálisan ugyanolyanok vagyunk (ugyanolyanokká váltunk!), mint ti, mégsem fogad be minket ez a társadalom. Hiszen ezek a fiatal emberek Franciaországban születtek, ott jártak iskolába, azt tanulták, hogy az egyenlőség és a testvériség elve mindenkire vonatkozik, s hogy a származás nem bír társadalmi jelentéssel. Mindennapi életükben azonban pontosan ennek az ellenkezőjét tapasztalják. Hadd említsem itt még egyszer a már említett The Christian Science Monitor-t, ahol az újságíró idéz egy fekete bőrű francia fiataalt. "A neved mindent elmond Franciaországban. Ha Diallonnak vagy Amirnek hívnak, akkor neked annyi. Ha meg Jean-Pierre a neved, akkor odamész, és megkapod az állást." Igaza van a német Die Zeit című hetilap beszámolójának, ami Franciaországban az utóbbi hetekben lejátszódott, az valóban a sikeres integráció drámája, hiszen az egykori bevándorlók mai utódai éppen saját integrációjuk okán, arra hivatkozva követelik, hogy ne származásuk okán ítéljék meg őket.

Szó nincs itt az iszlám forradalomról, Irakról, Afganisztánról, a palesztinokról, az arabok vagy muzulmánok elnyomásáról, s még kevésbé a kulturális identitásért folyó harcról. Ez egy politika nélküli megmozdulás, amelynek alapvető célja bejutni a fogyasztói társadalom határain belülre. Nem véletlenül írta a The New York Times november 9-i számában Oliver Roy, a muzulmán vallás és az iszlám kultúra egyik legkiválóbb amerikai szakértője, hogy ezeknek a megmozdulásoknak semmi közük sincs az iszlámhoz. Annál több közük van viszont ahhoz a globális underclass kultúrához, amelynek tagjai Párizstól Los Angelesig és Londontól Washingtonig ugyanazokat a könnyű kapucnis dzsekiket hordják, ugyanazt a zenét hallgatják, ugyanazt a kulturális nyelvet beszélik, és ugyanazokkal a problémákkal küszködnek. Ők annak a kiterjedt és egyre növekvő társadalmi osztálynak a tagjai és képviselői, amely a késő modern társadalmakat mélyen jellemző kettős kirekesztés terméke. Ezek az emberek nemcsak azért kerülnek végérvényesen a posztindusztriális társadalom marginális pozícióiba, mert rosszul képzettek, munkanélküliek és szegények, hanem származásuk, s az abból következő etnikai és vallási megkülönböztetésük okán is. Számukra az underclass-lét, a társadalomból való kirekesztettség, a diszkrimináció, a reménytelenség, az elhagyatottság és hasznavehetetlenség érzése elválaszthatatlan attól a ténytől, hogy a társadalom, amelyben születtek és felnőttek, amelynek eszméit és rendjét követik, minden igyekezetük ellenére nem fogadja be őket, hiszen még mindig arabnak, töröknek vagy afrikainak tartja és tekinti őket. Ennek a kettős elutasításnak az eredménye az a különösen veszélyes vegyület, amely az utóbbi napokban "felrobbant" a francia nagyvárosok utcáin, hiszen ezeknek a csoportoknak az esetében valóban nincs már egyetlen szál sem, amely összekapcsolná őket a társadalom egyéb rétegeivel.

Ez a tény magyarázza az egyébként persze elfogadhatatlan erőszakot is, ami semmi más - megint György Pétert idézve -, mint a társadalmi, politikai kommunikáció egyik formája. Azoknak a kommunikációja, akik visszavonhatatlanul és végérvényesen kizárva érzik magukat a társadalomból, s ezért olyan formákat választanak, amelyekkel tudatosan és súlyosan sértik meg a társadalmi normákat. Ezek a kirekesztett csoportok úgy tekintenek az erőszakra, mint az egyedüli olyan eszközre, amellyel valamiképpen sakkan lehet tartania a "bentlétüket". S ez a "filozófia" ugyancsak nagyon egyszerű: Ha nem fogadtok be, ha nem lehetünk olyanok, ha nem tudunk olyanok lenni, mint ti, akkor a szó szoros értelmében szétverjük azokat a struktúrákat, amelyek titeket bent, minket pedig kint tartanak.

Ez az út azonban mindenki számára zsákutca. Egyrészt azért, mert az erőszakon keresztül az underclass nem a hatalmi struktúrákat bontja le, hanem önmaga megkülönböztetését és kizárását termeli újra, és legitimálja. Másrészt pedig azért, mert Európa ily módon nem kényszerül rá, hogy újragondolja önmagát és kulturális identitását, hiszen bünbaknak ott vannak a bevándorlók, a muzulmánok, a feketék. Pedig, amíg Európa önmagát elképzelt történeti, vallási és kulturális hagyományainak kizárólagosságában értelmezi; amíg az európai társadalmak nem veszik tudomásul, hogy ma már az iszlám a kontinens második legnagyobb vallása, s erőszakosan ragaszkodnak keresztény "gyökereikhez"; amíg nem ismerik el az

etnikai és kulturális különbségek társadalmi és politikai jelentőségét, hanem ragaszkodnak az integráció idejétmúlt koncepciójához, addig az európai társadalmak semmit sem fognak tudni kezdeni a bevándorlóknak nevezett népességgel. Ha nem változik meg, nem alakul át az Európáról vallott felfogásunk; ha nem vesszük tudomásul, hogy Európa ugyanúgy változik, mint bármi más a világon; ha nem vagyunk hajlandók változtatni kulturális meggyőződéseinken és tévhiteinken; ha nem hozunk létre olyan új politikai és társadalmi struktúrákat, amelyek a transznacionális és plurális Európa alapelveire épülnek; s ha nem teszünk meg mindent az underclass társadalmi inklúziójának érdekében, hanem mindig másokra mutogatunk, akkor csak idő kérdése, hogy mikor tör ki valahol egy újabb városi lázadás.

Niedermüller Péter